

Sosyal Teoride Dualiteleri Aşma Çabası: Giddens, Bourdieu, Layder

Ebru Açık Turğuter^{1a*}, Mirace Karaca Evren^{1b}

¹ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Muğla, Türkiye

^{a*} Sorumlu Yazar/Corresponding author: ebruacik@mu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6412-5510>

^b miracekaraca@mu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4565-3200>

Alınma/Received: 13 March 2019, Kabul/Accepted: 15 April 2019, Online/Available online: 30 April 2019

Özet

Modern dünyanın bilimi olan sosyoloji, kurumsallaştığı andan itibaren iki önemli soru(n) etrafında şekillenmiştir. Bunlardan birincisi sosyolojinin konusunun ne olması gerektiği, ikincisi ise konusuna dair bu bilgiyi elde ederken kullanılacak yönteminin ne olacağıdır. Bu soruların cevabı farklı anlayışlara sahip düşünürlerce verilmeye ve sosyolojinin bir bilim olarak temeli atılmaya çalışılmıştır. Birinci yanıt, nomotetik (evrensel) bilimsel anlayışa sahip olan ve sosyolojinin evrensel, olgusal ve tarafsız bir bilim olmasını savunanların oluşturduğu natüralist-pozitivistlerden gelmiştir. Bunların karşısında yer alan ve ikinci cevabın sahibi olan ve idiografik(tekil) bilimsel anlayışı savunanlar ise sosyolojinin toplumsal olaylar gibi tekrarı olmayan ve bu anlamda 'biricik' ve 'tikel' olanın bilimi olması gerektiğini savunan hermeneutik/yorumsamacılardır. Bu iki ayrı ve uzlaşmazmış gibi görünen tarafların anlayışları iki ayrı sosyoloji ortaya çıkarmıştır. Bu iki ayrı sosyoloji, aynı araştırma nesnesine bakıp birbirinden oldukça farklı sonuçlar çıkartmakta ve sosyal gerçeklikle ilgili birbirinden farklı teoriler ortaya atmaktadır. Bu durum ise teorik ve metodolojik olarak bir 'keşmekeşe' ve nihayetinde ortaya sosyolojik dualiteler adı verilecek olan büyük ve çözümsüz bir soruna neden olmaktadır. Bu çalışma, sosyolojide kökleri oldukça eskiye dayanan ve hala varlığını sürdüren bir tartışma olarak sosyolojik dualiteleri ele almaktadır. Bu amaçla çalışma önce, teorik ve metodolojik ayrımlar üzerinden yürüyen 'dualiteler' tartışmasını tarihi ve toplumsal olaylarla olan ilişkisi üzerinden ele alacaktır. Ardından Antony Giddens'in "Yapının İkiliği", Pierre Bourdieu ve "habitus" kavramı ve son olarak en güncel çabalardan biri olan Derek Layder'in "Uyarlayıcı Teorisi" ile söz konusu dualiteleri aşma çabaları kuramsal ve yöntemsel benzerlikler ve farklılıkları ile ele alınacaktır. Son olarak dualiteleri aşma çabalarının sosyolojiye olan katkıları tartışmaya açılarak çalışma sonlandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dualite, Yapının İkiliği, Habitus, Uyarlayıcı Teori

Efforts to Overcome Dualities in Social Theory: Giddens, Bourdieu, Layder

Abstract

Sociology, which is the science of the modern world, has been shaped around two important questions (issues) from the moment it was institutionalized. The first of these is what the subject of sociology should be, and the second is what should be the method to be used to obtain information about this subject. The answers to these questions have been tried to be given by thinkers who have different understandings and in this way, the foundation of sociology as a science has been attempted to be established. The first answer came from naturalistic-positivists, who had a universal scientific understanding, and who advocated that sociology should be as a universal, factual and impartial science. Those who are opposed to them and who have proposed the second answer and who have defended the idiographic (singular) conception are hermeneutics / interpreters who argue that sociology should not be a science of what is "unique" and "particular" that cannot be repeated like social incidences. From the understandings of these sides seem to be distinct and uncompromising emerged two separate sociologies. These two separate sociologies look at the same research object and produce very different results and offer different theories about social reality. This situation leads to a theoretical and methodological "mess" and eventually a big and irresolvable problem which is called sociological dualities. This study examines sociological dualities as a controversial and still existing debate whose roots go back to old times in sociology. To this end, the study will first address the dispute of dualities which is based on theoretical and methodological distinctions in relation to historical and social events. Then, it will discuss the theory of "Duality of the Structure" proposed by Antony Giddens, the concept of "habitus" by Pierre Bourdieu and finally more recent theory of "Adaptive Theory" proposed by Derek Layder as attempts to overcome the problem of dualities in terms of their theoretical similarities and differences. The current study will be concluded with the discussion of the contributions of the efforts to overcome the dualities to sociology.

Keywords: Duality, Duality of the Structure, Habitus, Adaptive Theory

Sosyolojik Dualitelerin Doğuşu

Dualite¹ ya da ikilikler, birey-toplum, özne-nesne, teori-pratik, öznel-nesnel, nomotetik-idiografik bilimler, doğa bilimleri-sosyal bilimler ve yapı-fail gibi sayısı çoğaltılabilecek pek çok çeşidi ile sosyolojide hem birer anlama-açıklama kategorisi hem de muhalif, karşıt eğilimleri barındıran kamplaşmanın da temsilcisi ola gelmiştir. Bu dualiteler gerek sosyolog düşünürlerin bilimsel alanda edindikleri yerden etkilenen 'öznel konumlarından' gerekse de tarihi ve toplumsal olayların şekil verdiği 'nesnel konumlarından' kaynaklanmaktadır. Söz konusu bu öznel ve nesnel konumları anlamak için sosyolojinin habercisi olan ve onu derinden etkileyen dahası ona konusunu ve bu konuyu nasıl inceleyeceği hakkında yol gösteren belli başlı toplumsal olaylara bakmak gerekmektedir. Bunlar sırasıyla Aydınlanma, Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi'dir. Genel olarak bu olaylar hem modern toplumu ve sosyolojiyi hem de sosyolojiye uzun süre egemen olan dualiteleri ortaya çıkarmışlardır.

Aydınlanma, Batı'da ticaret ve sanayileşmenin ortaya çıkardığı büyük dönüşümlerin (Polanyi, 2007) etkisiyle gerçekleşen tarihsel bir dönemin ya da sürecin kültürel ifadesidir. Genel olarak Aydınlanma, kapitalizmin doğduğu ve geliştiği ilk ülke olan İngiltere'de başlayıp, esas Fransa'da güç kazanan, tarihsel koşulları nedeniyle Almanya'ya daha sonra etki eden ve nihayet XX. Yüzyılda birçok ülkenin modernleşme projelerinde ifadesini bulan bir entelektüel harekettir (Cevizci, 2002, 9). Aydınlanmanın ön-tarihinde, XV.

¹ Dualite kavramı Türkçe 'de ikilik olarak karşılanmaya çalışılmaktadır. Ancak bu çalışma, özel bir durum olup uzun bir tarihi olan ve epistemolojik, ontolojik ve metodolojik karşılıkları anlatan dualite kavramını tercih etmektedir.

Yüzyılın ortalarındaki Rönesans Hareketi, XVI. Yüzyıldaki Reformasyon ve XVII. Yüzyılın ortalarından itibaren etkileri belirginleşen *Kartezyen felsefe* bulunmaktadır. Esas olarak Aydınlanmanın vücut bulduğu yüzyıl XVIII. Yüzyıldır.² Bu yüzyılı ayırt edici kılan, bütün kullanım farklılıkları ve çeşitliliğiyle birlikte akıl kavramının yaşamanın merkezinde yer almasıdır (Çiğdem, 2003, 19). Pozitivizme mahiyetini veren, belirli bir dönemi niteleyen, felsefi ve siyasi bir hareket olarak Aydınlanma, bir tartışma olarak³ 1784 yılında, Jena Üniversitesi'nin "Aydınlanma Nedir?" başlıklı bir anket çalışmasıyla başlar. Kant bu soruya verdiği cevap ise Aydınlanmanın, insanın kendi kabahati sonucunda karşı karşıya bulunduğu olgun olmayış ya da kendi sorumluluğu sonucu düştüğü ergin olmayış durumundan kurtuluşudur (Kant, 1984, 119-220). Bu cevapla Kant, Hegel'i, Nietzsche'yi, Weber'i, Frankfurt Okulu'nu, Foucault'yu da içine alacak olan iki yüzyıllık bir tartışmayı⁴ başlatmış olur. Bu anlamda Aydınlanma tartışmasının taraflarını ikiye ayırırsak bir tarafta Aydınlanmayı sahiplenen hatta tamamlanmamış bir proje olarak görenleri (Habermas başta olmak üzere) diğer tarafta T. Adorno ve M. Horkheimer gibi modern dönem denilen zamanda başımıza gelenlerin yegâne sorumlusunu Aydınlanma⁵ olarak tanımlayanları görürüz. Ancak söz konusu bu entelektüel dualizmden önce pozitivizmin oluşumunu hazırlayan bir fikirler öbeği olan Aydınlanma, genel ve uzlaşım sal olarak, Batı'nın XVIII. Yüzyıl düşüncesini veya felsefi kültürünü, yine aynı dönemde yaşanan sosyal ve politik süreçleri ifade eder. Bilimsel olan ile olmayan arasında kesin bir çizginin çizildiği bu dönemde metafizik bilimsel olmayan alana dahil edilip dışlanır. Evren'in ne'liği, varlığın temeli, iyinin ve güzelin anlamının ne olduğu türünden sorular bilimsel olmadığı için söz konusu düşünme biçiminden çıkarılır. Böylece bilmeye ve eleştirmeye cesaret eden insanın önündeki dinsel, düşünsel, ekonomik ve siyasi engeller tek tek yıkılır. Aydınlanma, 'Akıl Çağı' olarak da adlandırılır, bu şekilde yüceltilen akıl, hayatın tüm alanlarını düzenleyici referans noktası olarak ön plana çıkar. Tüm bu değişimler Batı'da, toplumsal alanda modernlik ya da modernite denilen bir hayat ve düşünce tarzını oluşturur. Bu anlamda modern olmak demek başka şeylerin değil aklın ve eleştirel düşünmenin egemenliğinde olmak demektir. Modernite'ye temel teşkil eden Aydınlanmacı düşüncenin temeli ise dualizmdir ve bu düşünce köklerini özellikle Kepler, Galileo, Newton ve Descartes'in düşüncelerinde bulur. Aydınlanma ve modernite dualist düşünce formunu sosyolojiye aktarmış olmasıyla özel öneme sahiptir.

"... Modernite'ye temel teşkil eden dualizmdir. Hiç şüphesiz dualizm en iyi formülasyonunu Kepler ve Galileo'nin yazılarında bulur: Birincil nitelikler ve ikincil nitelikler doktrini. Bu doktrin. . . kartezyen dualizm ile birlikte modernitenin; bizi burada ilgilendirdiği ölçüde pozitivist paradigmanın paradigmasıdır. Pozitivizm, dualizme dayanır ve dualisttir" (Arslan, 1995, 551).

² Nitekim Tülin Bumin'e göre, on altıncı yüzyıl hala büyüünün ve dinin egemen olduğu yüzyıldır. On yedinci yüzyıl önemli ölçülerde gerileme olmasına karşın bu unsurların hala varlığını devam ettirdiği yüzyıldır. Aydınlanmanın gerçek kimliğiyle kendisini gösterdiği yüzyıl on sekizinci yüzyıldır. Konu için bkz Bumin (1996). *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*. İstanbul: Yapı Kredi.

³ Foucault ölmeden önce Habermas, Rorty, Dreyfus ve Charles Taylor'a Aydınlanma konusunda tartışmak üzere bir çağrı yapmış ancak kısa süre sonra ölmüştür ve proje havada kalmıştır. Ancak yine de o Aydınlanma'nın ne olduğuna dair bir çalışma yazmıştır. Foucault'nun çağrısına cevap için geç kalan Habermas ise hem bu çalışmaya hem de onun ölümüne dair bir metin yazmıştır. Bkz. Habermas (2000). Şimdinin Kalbinde Amaç Yüklenmek: Foucault'nun Kant'ın "Aydınlanma Nedir?" Metin Hakkında Konferansı Üzerine, *Toplumbilim*, 11,81-83 . Ayrıca Kant, Foucault ve Habermas'ın metinlerine cevap niteliğinde bir çalışmayı da G. Galt Harpham yapmıştır. Harpham (1994). So. . . What is Enlightenment? An Inquisition into Modernity". *Critical Inquiry*, Spring (524-556).

⁴ Bu tartışma süresince Aydınlanmanın bir icat mı? bir akım mı? bir dönem mi?, bir süreç mi?, sürecin sonu bir komplot mu? bir devrim mi? başlayıp biten veya devam eden bir bela mı? yoksa aklın olağanüstü lütfu olup olmadığına ilişkin sorular sorulmuş ve cevaplanmaya çalışılmıştır. Bkz. Outram (2007). *Aydınlanma*. S.Çalışak, H.Çalışkan (Çev.). Ankara: Dost Yayınları.

⁵ Horkheimer and Adorno (1995) *Aydınlanmanın Diyalektiği*; Felsefi Fragmanlar. O.Özügül (Çev.). İstanbul: Kabalcı.

Aydınlanma düşünürlerinin birincil-ikincil nitelikler ayrımı da sosyolojik yöntem ve dualizm tartışmalarını şekillendirmiştir. Böylece Aydınlanma'dan pozitivizme, pozitivizmden ise sosyolojiye akıl-duygu, birincil nitelikler-ikincil nitelikler, bilimsel olan-metafizik olan türünde pek çok dualite şekli nakledilmiş olur. Söz konusu bu durumun tamamlayıcı toplumsal olayları ise Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi'dir.

Fransız İhtilali, dünyanın önemli bir bölümüne eşitlik, özgürlük ve kardeşlik anlayışlarını yaymakla kalmamış aynı zamanda 'İnsan Hakları'nın gündeme gelmesini sağlamış ve pek çok ülkede yöneticilerin bu konuda girişimde bulunmasına öncülük etmiştir. Bu hakların gündeme gelmesi ile liberal ve demokratik yaşam tarzı da tartışılmaya, dahası istenir olmaya başlanmıştır. Yine Fransız İhtilali sonrasında milliyetçilik ilkesi siyasi bir karakter kazanarak çok uluslu devletlerin parçalanmasını, mutlak krallıkların sona ermesini ve ulus-devletlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Böylece yeni bir çağ ve yeni bir dünya düzeni ortaya çıkmıştır. Mutlak monarşinin karşısına insani değerleri koyma çabası olan Fransız İhtilali, böylece demokratik, laik ve 'vatandaş' odaklı yönetimlerin yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Dahası sivil toplum oluşumunun önünü açarak sosyolojinin ana konusunu ve problemini incelemiştir. Şöyle ki, sosyoloji Batılı toplumların kaotik ortamında doğmuş ve bu duruma çözüm olmak amacıyla teoriler üretmiştir. Bu anlamda sosyoloji sivil topluma sahip Batılı toplumların toplumsal sorunlarıyla birinci elden meşgul olan bir bilim olarak işe başlamıştır. Fransız İhtilali sosyolojiye hem sivil toplum odaklı araştırma nesnesini hem ulus-devlet olgusunu hem de birey-toplum karşıtlığını armağan etmiştir.

İnsan merkezli anlayışların yanında, bilimsel düşünmenin ve teknolojinin bir ürünü olan Sanayi Devrimi, tekerlektan sonra insanlığın en büyük teknolojik icatlarından olan buharın üretim sürecine dâhil edilmesiyle başlar. Gerek ulaşımda (buharlı gemi, tren) gerekse de üretimde insan gücünü kat kat aşan buhar gücünü etkin bir şekilde kullanan fabrikalar ile yeni olanaklar ortaya koyan devrim, elbette sınıf çelişkilerinin görünür olmaya başladığı yeni bir toplumsal yapıyı da ortaya çıkarmıştır. Sanayi Devrimi sosyolojiye burjuvazi-proletarya arasında geçeceği tahmin edilen çatışmanın yanında teknoloji hakimiyeti odaklı ileri toplumlar-geri toplumlar, kalkınma-gelişme-modernleşme biçimleri ile ilgili tartışmaları getirmiştir. Sanayi Devrimi insanın teknolojik alanda gelişiminin ürünü olması hasebiyle eyleyen ve dönüştüren özne ile ona bağlı olan nesne ayrımını sosyolojiye armağan etmiştir. Böylece Aydınlanma, Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi hem moderniteyi hem onun bilimi olan sosyolojiyi hem de sosyolojiye ilişkin tartışma konularını aynı anda meydana getirmiştir.

Söz konusu bu toplumsal dönüşümler üzerine sosyolojiyi oturtan sosyolojinin kurucu babalarının fikirlerine kısaca bakmak bile dualitelerin nasıl sosyolojiye içkin olduğunu göstermeye yetecektir. Örneğin Comte, içinde yer aldığı toplumun durumundan yola çıkarak, Aydınlanmanın bireyi ve akli kurtuluşun yolu olarak koyan görüşünün tam karşısına düzen fikrini ve toplumu koyar. Öznellikliğe de kaosun nedeni olarak gördüğü her şey gibi karşıdır. Bu bağlamda daha başlarken sosyolojinin içine birey-toplum dualizmini yerleştiren Comte'dur. Comte adını verdiği sosyolojide özellikle üç hal yasası ile anılır. İlerlemeci bir anlayış olarak üç hal yasası sadece toplumların ilerlemelerini değil aynı zamanda bilimlerin ilerleme çizgilerini anlatmak için de kullanılır. Ayrıca düzen içinde ilerleme fikrini formüle ettiği sosyal statik ve sosyal dinamik anlayışı ile Comte çalışmaya konusunu veren dualist düşünce formuna da örnek sunmuştur. Comte sosyolojisi daha fazla tekrara düşmeden belki de en net şu şekilde özetlenebilir:

Esasında yakından bakıldığında, iki ayaklı Comte sosyolojisi devasa toplumsal buhranlar karşısında bocalayan XIX. yüzyıl Batı Avrupa düşününün temel sorunsalını (Düzen içinde ilerleme mümkün müdür?) tek başına özetler (ve cevaplar) gibidir. Sosyal statik=düzen [ordre]; Sosyal dinamik=ilerleme [progrés]. O halde "düzen içinde ilerleme mümkün müdür? sorusuna Comte'un verdiği cevap çok açıktır. "Evet benim taslağını çizdiğim sosyoloji kurgusuyla bu mümkündür" demek istemektedir Comte (Ünsaldı & Geçgin, 2013, 104).

İkili kavrayış yoluna sıkça başvuran Durkheim, sosyolojide yer alan birey-toplum, fail-yapı gibi temel

dualizmlere katkılarının yanında mekanik-organik dayanışma, normal olan-patolojik olan şeklinde de ayrımlara sosyolojisinde yer vermiştir. Durkheim, sosyolojisinde bireye karşı topluma, eyleme karşı yapıya vurgu yapar. Mekanik-organik dayanışma kavramsallaştırması ile Durkheim geleneksel-modern ayrımını akıllara getirir. “Mekanik ve organik dayanışma arasındaki ayrım, toplum kuramcılarının modern toplumlarla öncülleri arasındaki farkı kavramşallaştırmak için aradıkları bir dizi ikili karşıtlıktan biridir” (Callinicos, 2007, 196). Özetle birer pozitivist olarak dualist örneklerin Comte’da sosyal statik-sosyal dinamik, Durkheim’da ise normal-patolojik olan, mekanik dayanışma-organik dayanışma alt başlıklarıyla karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu bu ikilikler birey-toplum, özne-nesne dualizmini ilk elden besleyenlerdir.

Klasik sosyolojiye bu süreçlerin sonunda dâhil olan ve bizatihi sosyolojik dualiteleri sıcağı sıcağına ortadan kaldırmaya çalışan ve çağdaş sosyolojiye bu konuda ilham veren Max Weber’dir. Weber ilk olarak “Methodenstreit” olarak anılan yöntem tartışmalarını açıklayıcı-anlama formülüyle aşmaya ve döneminin bilimsel dualiteleri olan pozitivism-hermeneutik, idiografik-nomotetik ayrımını ortadan kaldırmaya çalışır. Weber’e göre sosyolojinin temellendirilmesindeki temel epistemolojik sorun, açıklama ve anlamayı bağdaştırma sorunudur (Özlem, 2001, 101). Bu nedenle Weber’in sosyolojisi, toplumsal faaliyeti yorumlayarak kavrama ve dolayısıyla, gelişimini ve sonuçlarını nedensel olarak açıklama iddiasında olan bir bilimdir. Yani kavrama, açıklama ve yorumlama bu bilimin temelidir. Weber, öncelikle bireylerin toplumsal eylemini anlamaya çalışmayı önerir. Bu, bireylerin hedeflediği anlama önemli bir yer ayırmayı ve aksiyolojik bir yansızlığı benimsemeyi gerektirir. Böylece bilim insanının nesnelliği ve öznelliği tartışmasına son vermek ister. Bu adımdan sonra da, gerçeğin sonsuz çeşitliliğine düzen vermek için, temel işlevi gerçekliğin yorumlanmasını teşvik olan ‘ideal tip’ kavramının inşası ilkesini ortaya koyar. Bu inşa yapılırken toplumbilimsel bulgular ile değer yargıları arasında titiz bir ayrım yapılmasını da, ayrıca bu sorunların ikisinin de olabildiğince eksiksiz bir şekilde tartışılmasında ısrarcıdır. Tarihsel tekliği yakalamak için onun sosyolojisi yorumlayıcı yöntemi, nedensel anlamayı ve çoğulculuğu işe çağırır. Böylece Weber⁶ nesnellik-öznel ayrımının yanında birey-toplum ayrımını da ortadan kaldırmaya çalışır. Weber’in çabası sosyolojik dualiteleri ortadan kaldırmaya yetmez, dahası, Weber sonrası sosyoloji dualitelerle birlikte gelişmeye devam eder. Ancak dualiteler bir yandan sosyolojiye tartışma konusunu verirken diğer yandan onu fazlasıyla meşgul etmekte deyim yerindeyse akıp giden güncel toplumsal olaylara yetişememesine neden olmaktadır. Üstelik uzlaşmaz iki kutbun varlığı da değişen dünyayı yakalamaya çalışan sosyolojiyi iki ayrı tarafa çekmektedir. Bu durumu yaratan ve sosyolojinin önünü tıkayan belli başlı dualiteler ise kısaca ele alınacaktır.

Sosyolojinin gerilme noktasını oluşturan en önemli dualite makro analiz ile mikro analiz arasındaki ayrımdır. Makro analizde, sosyolojide büyük yapılar (toplum, toplumsal kurumlar, toplumsal yapı, sistem vb.) etkisiyle sosyolojik analiz söz konusudur. Örneğin eylem, değişme ve benzeri açıklamalar için birimler makro analiz için büyük yapılardan seçilir. Mikro analiz ise sosyolojide analiz için “küçük birimleri” (birey, bireysel etkileşim ve benzeri) seçer. Makro analizin bireyi üreten toplum fikrinin karşısında; bireyin gündelik yüz yüze etkileşimi ile toplumsal koşullarını ve yaşayışını biçimlendirdiğini iddia eden mikro analiz yer alır. Makro ve mikro analize bakıldığında sosyolojinin iki temel geleneğinin düşüncelerinin etkisi ve bu geleneğin uzantıları olarak sembolik etkileşimcilik ve yapısal işlevselciliğin düşüncelerinin etkileri özellikle söz konusudur. Makro analiz-mikro analiz yansımalarını birey-toplum, özne-nesne, yapı-fail ve nitel araştırma-nicel araştırma içinde de bulur. Örneğin nitel araştırma-nicel araştırma dualizmi makro analiz ve mikro analiz için kullanılan yöntemsel yaklaşımlar olarak karşımıza çıkar. Makro-mikro

⁶Comte ve Durkheim düşüncesinde, sosyal bilimlerde nesnelğin mümkün olduğu tezi, onları doğa bilimi örneğine göre konumlandırma yoluna gidilerek kanıtlanmaya çalışılmıştır. Comteçu pozitivist düşünceyle hesaplanan ve farklı bir metodolojik duruş sergileyen kişi Dilthey, her iki anlayış arasında bir köprü kurup mutlak bir tercih yapma zorunluluğunu ortadan kaldırarak farklı bir perspektif geliştiren isim ise Weber olmuştur (Öztürk, 2013, 212).

analizi oldukça anımsatan bir diğer dualite birey-toplum dualitesidir. Analiz için kullanılan makro-mikro dualitesi gibi birey-toplum dualitesi de temelde sosyolojinin araştırma nesnesinin birey mi toplum mu olacağı üzerinde durur. Diğer dualiteler de olduğu gibi birey-toplum dualitesinde de sosyolojide hâkim iki geleneğin etkileri görülür.

Bir diğer kadim sosyolojik dualite, birey-toplum dualitesidir. İlk dönem düşünürler olan Comte, Durkheim, Marx toplumsal konu edinirken Weber ile başlayan gelenek toplum karşısında bireyi ve onun eylemini ön plana çıkarmaya çalışır. Birey- toplum dualitesi bu açıdan makro-mikro dualizminde bir diğer yüzünü oluşturur. Ancak bu duruma günümüz düşünürleri farklı bakmaktadır. Örneğin Giddens'a göre: "Ne toplum ne de birey tam güçlü bir konumdadır. Onlar daha ziyade aynı paranın iki yüzü gibidir" (Slattery, 2008, 486). Benzer şekilde Bourdieu içinde birey-toplum birbirinden ayrılmaz parçalarıdır. "Toplumsal yapılar ile toplumsal mekanizmalar olarak toplum, nesnellikte var olur. Buna ek olarak zihinlerde de, bireylerde de var olur. Toplum bireysel halde, bedenselleşmiş halde de var olur. Bir başka deyişle toplumsallaşmış biyolojik birey, bireyselleşmiş toplumsal olandır" (Bourdieu & Chartier, 2014, 65).

Felsefi yönü en ağır basan dualite hiç şüphesiz özne-nesne dualizmidir. Felsefi açıdan düşünen ile düşünülen şey arasındaki ayrıma işaret eden özne-nesne dualitesi, özellikle Kartezyen felsefede sıkça tartışılmıştır. Tüm dualitelerin, dualist düşüncenin kaynağı olarak görülen Kartezyen felsefenin etkisinin özellikle görüldüğü bu dualite felsefi geri planında özne ve nesnenin birbirinden ayrı anlaşılmasına giden yolu bu dualite üzerinden özetler. Düşünen öznenin üzerine düşündüğü nesneden ayrı olması fikri sosyolojik bir dualite olarak özne-nesne dualizminde farklı bir boyutuyla yansımaları bulur.

Özne-nesne, öznelcilik-nesnelcilik sosyolojinin üzerinde çalıştığı toplumun, öznel süreçlerin mi; yoksa nesnel süreçlerin mi ürünü olduğu üzerine odaklanır. Öznel süreçler diyenlere göre toplum bir inşadır. Toplum bir inşanın ürünü olarak özneler, öznel süreçler, özneler arası etkileşim ve öznelerin eylemleri vasıtası ile üretilir. Özneler tarafından şekillendirilir. Toplumun nesnel süreçlerin bir ürünü olduğu fikri ise nispeten daha eski bir fikir olarak sosyolojide nesnel süreçlere öncelik tanır. Durkheim'ın bir toplumsal olguyu tanımlamak için kullandığı dışsal, zorlayıcı ve baskılayıcı gibi özellikleri ile betimlediğini dikkate aldığımızda toplumun nesnel süreçlerin bir ürünü olduğu fikri Durkheim'da oldukça net görülür. Toplumun ele alınmasında öznel süreçleri mi nesnel süreçleri mi dikkate alacağı sorusu eylemin kaynağı sorusuna verilen cevabı şekillendiren bir sorudur. Bu anlamda eylemin kaynağına ve toplumsal olanın ele alınmasında nesnel süreçler cevabının karşısında öznel süreçlerdir fikrini savunan klasik sosyolojide hermeneutik gelenek ve Weber olmuştur.

Özne-nesne dualitesi sosyolojide en temel dualitedir, denilebilir. Özne-nesne dualitesi felsefede birbirine indirgenemez iki kutupken, sosyoloji açısından farklı geleneklerde hem öznelciliğin hem nesnelciliğin ayrı ayrı kullanımlarının yanında birlikte kullanımları da söz konusu olmuştur. Özellikle sosyal bilimlerde dualiteleri aşma yaklaşımını benimseyen düşünürlerde bu ikili kullanım birbirinden ayrılmaz parçalar olarak hem öznelciliğin, hem de nesnelciliğin bir arada kullanımı örneklerini bulmuştur. Giddens'ın ve Bourdieu'nun çabaları da bu birlikte kullanıma birer örnektir.

Sosyolojide önemli bir diğer dualite hiç şüphesiz; eylem-yapı ya da fail-yapı şeklinde farklı adlandırmaları olan dualitedir. Eylem-yapı dualizmi eyleyen bireyin eylemini yönlendiren şeyin ne olduğu sorusundan hareket eder. Fail yani eyleyen, eylemde bulunurken bizzat öznelerin içsel süreçleri mi yönlendirmektedir yoksa yapılara göre mi eylemde bulunmaktadır. Anlamacı kanat bu soruya elbette özne üzerinden cevap verir. Özellikle Etnometodolojik yaklaşım her duruma özgün bireylerin geliştirdiği eylemlere ve bu eylemler arasındaki benzerliklere odaklanır. Diğer taraftan pozitivist, yapısal işlevselci kanat bu soruya ilişkin Parsons'un eylem şemalarında olduğu gibi eylemin yapı tarafından yönlendirilmekte olduğu yönünde görüşlerini temellendirir. Walsh'ın yapı ve failik üzerine ifadeleriyle özetleyecek olursak:

İlk görüş, toplumun ve toplum yapılarının kendi eylemlerinin faili/aktörü olan ve bu faillik hususu çerçevesinde birbirleriyle ilişkilerini üreten bireylerin eylemlerinden oluştuğunu savunmaktadır. İkinci görüş ise toplumu ve toplumun yapılarını bir ilişkiler sistemi olarak ele almaktadır. Bu ilişkiler sistemi insanların sistemde nasıl davranabileceğini belirleyen bir sistem olarak işlev göstererek toplum üyelerinin faaliyetlerini belirler (Walsh, 2014, 24).

Fail-yapı dualitesi birey-toplum dualitelerini de temellendiren dualite olarak karşımıza çıkar. Eylem-yapı ya da yapı-fail dualitesini aşma çabaları yapı-fail üzerinden tartışmaya açılmakta ve dualitelerin her iki tarafında ayağı olan uzlaşımçı çabalar özellikle eylem teorisi üzerinden temellenmektedir. Söz konusu dualiteleri aşma çabaları geliştiren Bourdieu, Giddens ve Layder'in teorik yaklaşımları bir sonraki başlıkta konu edilecektir.

Çağdaş Sosyolojiden Dualiteleri Aşma Çabaları: Bourdieu, Giddens ve Layder⁷

Klasiklerin hem doğrudan hem dolaylı etkisi çağdaş sosyolojinin şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Diğer taraftan sosyolojinin siyasi krizlerin etkisiyle Amerika'ya taşınması ve sosyolojinin yeni merkezi olarak anılması sosyolojiye has tartışmalarında büyük oranda buraya taşınarak bu tartışmaların daha da keskinleşmesine neden olmuştur. Bu bağlamda sosyolojik teorideki kriz tartışmalarının kaynağı her ne kadar Avrupa sosyoloji geleneği içinde mevcut olsa da, temel neden bu durumun Amerikan sosyoloji geleneği içindeki yansımalarıdır. Özellikle Parsons ile adeta altın bir dönem yaşayan Yapısal-İşlevselcilik ve bu güçlü sosyoloji atağına karşı bir hareket olarak öznelci kanattan Sembolik Etkileşimcilik ve Etnometodolojinin Amerikan Sosyoloji Derneği başkanlığınca desteklenmesi ile öznelci kanat güç kazanmış ve gerilim artmıştır. Bu gerilimin sürmesi ise ikili bir sosyolojiyi ve bilimsel krizi beraberinde getirmiştir. Böyle bir gerilim hattına sahip Amerikan sosyolojisi ve sosyal bilimde kriz konulu tartışmalar Bourdieu, Layder ve Giddens'in sosyolojik düşünceleri üzerine etkide bulunmuştur. Dolayısıyla bu üç sosyal bilimci de klasiklerin yeri, yöntem tartışmalarında dualitelerin yeri ve sosyolojik teorideki kriz temalı tartışmalar gibi konulara dâhil olmuşlardır. Bu noktada ilk olarak Giddens'in sosyolojik teorideki dualiteleri aşma çabasına yer verilecektir, zira dualiteler Giddens sosyolojisinin temel dinamiğidir.

Durkheim'in ünlü eseri *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'na atfen yazdığı, *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları* adlı kitabında Giddens sosyolojideki en temel dualitelerden eylem-yapı dualitesine ve toplumsal dönüşümle ilgili problemlere odaklanır (Giddens, 2013, 11). *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*'nda ve diğer çalışmalarında değindiği “*Yapılaşma Kuramı*” ve bu girişiminde en önemli kavramsallaştırması olarak “*Yapının İkiliği*” Giddens'in sosyolojik yaklaşımının temel formülasyonlarıdır. Yapının ikiliği, Giddens'in dualizmlere karşı geliştirdiği kavramsallaştırmasıdır. Yapının ikiliği kavramını niçin geliştirdiğini “Bu kavramı iki temel dualizm biçimini sorgulamak için geliştirdim” şeklinde açıklayan Giddens'in (Giddens, 2013, 14) odaklandığı iki temel dualiteden ilki hermeneutik gelenek ile yapısal işlevselci gelenek arasındaki dualitedir ki bu dualizmlerin başında bu iki gelenek arasındaki farka en net işaret eden eylem-yapı dualizmi gelir. İkinci dualizmde ise birey-toplum dualizmine değinir. Giddens yapının ikiliği kavramı ile bu dualizmlere karşı çıkmayı amaçlamaktadır (Giddens, 2013, 14-15). Yapılaşma teorisi, sosyolojide yapı-fail, makro-mikro, nesne-özne, nitel-nicel, teori-pratik, birey-toplum ve benzeri sosyolojik dualitelerin iki farklı kanadından birini seçerek bakmak, kabullenmek ve bu çerçevede teorik yaklaşımını geliştirmek yerine giriştiği teorik aşma çabasının adıdır. Bu aşma çabası, sosyolojik teoride yapısal işlevselcilik ve

⁷ Temelleri Kant'a kadar götürülebilecek olan dualiteleri aşma çabasında pek çok isim zikredilebilir. Ancak bu çalışma da Bourdieu, Giddens (akademik yaşamına Antropoljiyle başlamış olsalar da) ve Layder meslekten sosyolog oldukları ve sosyolojinin içinde kalarak dualite sorununu aşmaya çalıştıkları için tercih edilmişlerdir.

bunun etkisiyle nesnel, makro, teorik, toplumsal ve nicel olanın daha fazla ön plana çıkan yaklaşımlarının karşısında öznelciliğe yakın ve dualizmleri aynı madalyonun iki yüzü olarak birlikte anlamlı kılan bir yaklaşım geliştirir. Yapılaşma teorisi oldukça kapsamlı bir teorik yaklaşımdır. “Yapılaşma teorisi birçok farklı konu ve ilgi alanı içerir: gündelik etkileşimin doğası, ulus devletinin ve yurttaşlık haklarının gelişimi, sınıf analizi, devrimci toplumsal teori, zaman coğrafyası, modernitenin doğası, gözetim, savaş vb.” (Layder, 2010, 180). Giddens temel olarak yapılaşma teorisini geliştirme nedenini şu şekilde özetler: “Yapılaşma kuramını geliştirmekteki başlıca amaçlarımdan biri, bu imparatorluk kurma girişimlerinin ikisine birden son vermektir” (Giddens, 1999, 42).

En başta sosyolojide yapı-eylem dualitesinden başlayan Giddens yapılaşma teorisiyle eylem ve eylemin yapısının ele alınışındaki sorunlara yoğunlaşır. (Giddens, 2013, 14) yorumcu sosyolojilerin “eylem konusunda güçlü, yapı konusunda zayıf”, işlevselci ve yapısalcı perspektiflerin ise “yapı konusunda güçlü, eylem konusunda zayıf” kaldığına işaret eder. Giddens geliştirdiği yapılaşma teorisinde ise bu ikili yaklaşımın özellikle eylem konusunda ortak bir formülasyonunu amaçlar. Giddens’a göre “eylemden bağımsız yapı, yapıdan bağımsız eylem yoktur” (Münc, 1994, 77). Bu anlamda sosyolojik teoride geçmiş yaklaşımları ve tutumları analize tabi tutan Giddens’ın yaklaşımının orijinalliği; mikro analizi, makro analizin bir birimi olarak kurmaya çalışması ve en nihayetinde makro teorik bir yaklaşım şeklinde bunu formüle etmesidir. Bu nedenle Giddens yapının ikiliği ile dualitelerin bir arada kullanımını savunmuştur. Giddens yapının ikiliği adını verdiği şema ile yapı, sistem ve yapılaşma arasındaki ilişkiye işaret eder. Yapı kavramı gibi sistem kavramı da Giddens sosyolojisinde yeni bir boyut kazanır ve yapı kavramı ile birlikte kullanılır. Sistem kavramı, Giddens için yapı ile eylem arasında bir noktada durur. Bireylerin eylemlerine yön veren yapı kavramı bir ara mekanizma olarak düzenli sosyal pratiklerin ifadesidir. “Yapılaşma teorisi, yapı ve sosyal sistem kavramına odaklanır” (Mouzelis, 2010, 214). Yapı-sistem birlikte “yapının ikiliğini” oluşturur ve yapılaşma çerçevesine ulaştırır.

Sosyolojik gelenekte yer alan ve sürmekte olan iki sosyolojik gelenek arasındaki mücadelenin bir madalyonun iki yüzü olarak tek bir sosyolojik yaklaşımda uzlaşmacı bir tutumla ortaya koyan Giddens, yapılaşma teorisinin en temel kavramı olarak yapının ikiliğine işaret eder. Yapının ikiliği adlandırılışı itibariyle bile dualitelere dikkat çeker. Bu yapıların faillerin eylemlerinin hem bir ürünü hem de faillerin üretildiği çift taraflı bir ilişkinin ürünüdür. Failler ürettikleri yapıyla aynı zamanda üretilmektedir. Yapıyı önemli kılan faillerin eylemine etkisi, kavram eylemi önemli kılan da yapıları üretmedeki rolüdür. Böylece yapı-fail ya da birey-toplum dualiteleri arasında bir ayırım olduğu fikri reddedilmektedir.

Giddens eylem yaklaşımı ile kendi tabiriyle bir paranın ya da madalyonun iki yüzü olarak bir arada gördüğü bu ikilikleri birlikte kullanmıştır. Böylece Giddens reddettiği dualizmleri, madalyonun iki yüzünü yapının ikiliği ve yapılaşma kuramıyla aşmaya çalışmıştır. Benzer bir aşma çabasının görüldüğü Bourdieu, Giddens gibi bu noktada çağdaş sosyolojide bu aşma çabalarıyla oldukça dikkat çeken düşünürlerden olmuştur. Bourdieu ve Giddens’ın temel farkı bu aşma çabalarını hem teorik hem pratik tüm çalışmalarında bütünsellik içinde ortaya koyabilmeleridir. Bourdieu ve Giddens dualiteler probleminin ilişkin tutumları bakımından benzer tavır alan, geniş sosyolojik yaklaşımlar ile ön plana çıkan iki sosyal bilimcidir. Bu iki sosyal bilimcinin aynı doğrultudaki bilimsel amaçları farklı kavramsal çerçevelerle şekillenir.

Bu iki sosyal bilimci hem eski nesnelci, natüralist, pozitivist, hegemonik yapının yarattığı katı disiplinler ayrımları ve hem de bu katı ayrımların yol açtığı katı bir işbölümü ve ikili karşıtlıkları aşmaya, bu hegemonik yapıyla hesaplaşırken ondan kurtarabileceklerini kurtarmaya, bu arada sembolik etkileşimcilik, fenomenolojik sosyoloji ve etnometodoloji gibi yorumcu sosyolojilerin birikimlerini bunlarla harmanlamaya özetle eylem ve yapıyı birarada açıklayabilecek yeni bir sentez geliştirmeye çalışırlar. Bu çabaların ürünü Bourdieu’da

“habitus” kavramı, Giddens’ta “yapının ikiliği” düşüncesidir (Tatlıcan & Çeğin, 2010, 305).

Bourdieu, sosyolojisinde ‘habitus’ kavramıyla dualiteleri tek bir başlık altında toplamaya çalışır. Bourdieu’yu farklı kılan habitus kavramsallaştırmasını bir bütünlük içinde tüm yaklaşımına yerleştirmiş olmasıdır. Dualitelerin egemenliği nedeniyle de bozulan konsensüsün yol açtığı sosyolojik teorideki kriz konulu tartışmalardan etkilenen Giddens gibi Bourdieu da bu duruma sosyolojik teorisinde yer vermiştir. Onun yaklaşımı açısından sosyolojide olduğu savunulan kriz, diğer bir deyişle yıkılan görüş birliği ya da Ortodoks konsensusun ortadan kalkması sorun teşkil etmez. Hatta Bourdieu’nun ifadesiyle “bir ortodoksinin çöküşünün ardından yas tutmanın anlamı yoktur” (Bourdieu, 2010, 34).

Sosyolojik yaklaşımında sadece karşı çıkmakla kalmayıp aşma çabasına giriştiği dualiteleri “bilimsel pratiğe oldukça zararlı olduğu” şeklinde değerlendiren Bourdieu (2010, 41) ilk ikili karşıtlık olarak disiplinler arasındaki karşıtlığı ele alır ve sosyoloji-antropoloji örneğinden hareketle disiplinlerarası karşıtlığın sosyal bilimlerde verimli çalışmaları engellediğini savunur. Önce bilimler arasındaki özellikle sosyal bilimler alanındaki disiplinleşmeye sonrada disiplinler arasındaki düşünce geleneklerine, okullarına ve ekollerine bölünmeye karşı çıkan Bourdieu, buradan hareketle de sosyolojideki diğer tüm dualitelere de karşı çıkar. Bourdieu’ya göre sosyal bilim alanındaki tüm ayrımlara temel oluşturan en temel karşıtlık, öznelcilik ve nesnelcilik arasındadır ve bu temel karşıtlık başka birçok ikili karşıtlıkla paralellik içindedir. Ayrıca Bourdieu’ya göre “bu bilimsel karşıtlıklar da birbirine bulaşır ve sosyal bilimin pratikleri ve ürünlerini biçimlendirecek şekilde birbirini pekiştirir” (Bourdieu, 2010, 44).

Bourdieu sosyolojisi için nesnelcilik-öznelcilik dualitesi, makro-mikro, nitel-nicel, birey-toplum, teori-pratik ve benzeri tüm dualitelerin kaynağıdır. Bourdieu’nun sosyal hayatın nesnel ve öznel boyutlarının kopmaz biçimde birbirine bağlı olduğunda ısrar etmesi, onu makro-mikro ve eylemlilik-yapı gibi dualizmlere karşı çıkmaya götürür (Ünal, 2010, 182). Sosyal bilimlerdeki dualitelerin, temel teorik karşıtlığın aşılabilmesi için ve nasıl aşılabileceğinin gösterilmesi için, öncelikle özelliklerine işaret etmenin gerekli olduğunu düşünen ve bu ikili karşıtlıkları farklı varyasyonları ile tekrar tekrar tanımlayan Bourdieu, bu ikili karşıtlıkları aşmak için kullandığı habitus kavramını da açık uçlu ve esnek bırakarak tekrar tekrar tanımlar. Ancak temelde, Bourdieu “Habitus” kavramı ile yakalamak ve kısaca ifade etmek istediği şeyi öznellik-nesnellik diyalektiği olarak belirler (Bourdieu, 2010, 46).

Bourdieu da sosyolojik dualiteleri daha somut bir zeminde ele almak için Giddens’in da yaptığı gibi dualiteler üzerine tartışmasını eylem teorisi üzerine çeker. Bourdieu sosyolojisine ilişkin ilk tespiti “onun toplumsal eylem, yapı ve bilgi anlayışı kesinlikle dualizme karşıdır” şeklinde yapan Wacquant (2010, 57) Bourdieu böylelikle sosyolojisi açısından en önemli teorik yönelime dualite karşıtı tutumuna işaret eder. Bu konuda kavramsallaştırması olan habitus ile aktörlere sahip oldukları yatkınlıklar üzerinden farklı eyleme imkânı sağlar. Habitus bireye içkin bir yatkınlıklar sistemi olarak bireylerin hem yapıların kısıtlayıcı etkileri hem de kendi bireysel tercihleri üzerinden eylemesinin uzlaşımalsal bir formülasyonunu sunmaya çalışır. Habitusun bu uzlaşımalsal formülasyonu bireylerin neden benzer davranışları benzer koşullarda geliştirdiğini, bu yatkınlıklar sisteminin yaratıcı eyleme imkânı sağlasa da sunduğu düzenliliklerin kaynağını sorgular. Bourdieu aktörlerin niçin tesadüfi değil de yapılabilecek şeyi yaptığını sorgular ve bu soruyu cevaplar. “Onlar, kendi toplumsal dünyalarının doğal zorunluluklarının pratikte farkında oldukları için, içinde yer aldıkları koşullara benzer koşullara sürekli maruz kalmanın ürünü olan bir pratik duygusuna göre sezgileriyle hareket ederler” (Bourdieu, 2010, 47).

Habitus, algıladığımız, değerlendirdiğimiz ve içinde yaşayıp hareket ettiğimiz dünya aracılığıyla hareketlerimizi şekillendiren yapılandırıcı ve aktarılabilen eğilimler bütünüdür (Wacquant, 2010, 61). “Habitus, edinilmiş olan, ancak sürekli eğilimler şeklinde bedende cisimleşen bir şeydir” (Tatlıcan & Çeğin, 2010, 317). Rasyonel olarak görünen, aslında öyle olmayan, içinde bulunan sosyal uzamın/formasyonun öznenin bedenine/bilincine kazındığı yapılandırıcı yapılarıdır, habitus. Habitus ne yapısal-işlevselci yaklaşım-

ların yaptığı gibi eylemle ilişkili kesin belirlemelere ne de etkileşimci-yorumcu gelenekler gibi edimi sadece anlık bir yaratının ürünü olarak görmeyi kabul eder. Habitus bir yatkınlıklar kümesidir. Swartz (2011, 147), “yatkınlık” kelimesinin Bourdieu için önemli olduğunu çünkü habitus fikri ile aktarmak istediği iki asli unsura yapı ve eğilime işaret ettiğini belirtir (Swartz, 2011, 47). Bourdieu’ya göre: “Pratikte işleyen yatkınlıklar sistemi olarak habitus, düzenli davranışların, yani davranışların düzenliliğinin nesnel bir temelidir. Eğer pratikleri öngörebiliyorsak (mesela burada bir ihlal tipine ilişkin ceza) bu, belli habitusla donanmış faillerin benzer şekilde davranıyor olmalarından ötürüdür” (Bourdieu, 2014, 129).

Bourdieu için “Habitus, harekete geçirmeyi bekleyen bir zemberek gibi düşünülmelidir; aynı habitus, uyarılara ve alanın yapısına göre, farklı, hatta zıt pratikler ortaya çıkarabilir”. Böylece Habitus kavramıyla Bourdieu aktörün kendi eylemini biçimlendirme özgürlüğünü çift taraflı bir ilişki üzerinden aşmaya çalışır. Habitus hem inşa ürünü, hem tarihsel ve yapısal belirlenimin ürünü hem de yaratımlara açık şekillenmeye ve değişmeye açılan çok yönlü bir senteze işaret eder. Habitus Bourdieu sosyolojisindeki kullanımında defalarca vurgulandığı gibi hem yapılanmış hem de yapılandırıcı yapılara işaret eder.

Bourdieu uzlaştıramaz ikilikler anlayışına karşı çıkar ve sosyolojik dualitelerde birbiri içine geçen ikilikler olduğunu ve soyut bir zeminde dualite tartışmasındansa eylem üzerinden somut bir zeminde bunun daha anlaşılabilir kılınmasına çalışır. Öznelci-nesnelci, birey-toplum, yapı-fail ve benzeri tüm bu dualiteleri birbirinden daha önce yapıldığı gibi ayrılabilir ya da ayrıştırılabilir süreçler olarak değerlendirmeyi. Habitus kavramını tercih ederek uzlaştırma çabasında olan Bourdieu; bu kavramla hem teorik tartışmaları cevaplama kapasitesi hem de sosyolojik araştırmalarda pratik kullanım imkânını amaçlar. Bu noktada habitus Bourdieu tarafından birçok yerde pek çok kez tekrar tekrar tanımlanmıştır. Habitus bireye ait olan ancak toplumsalla şekillenen yaratıcı bir kapasitedir. “Habitus, toplumsal aktörler olarak belirli ortamlarda edindiğimiz toplumsal deneyimlerimizin ürünü olan, zihnimizde taşıdığımız (sınıf, dil, etnisite, toplumsal cinsiyet gibi) kalıcı eğilimleri anlatır” (Layder, 2010, 227) ve “Habitus, kimi zaman düşünüldüğü gibi kader değildir. Tarihin ürünü olduğundan, sürekli olarak yeni deneyimlerle karşı karşıya gelen ve durmaksızın onlardan etkilenen, açık bir yatkınlıklar sistemidir” (Bourdieu & Wacquant, 2010, 125).

Weber de olduğu gibi Bourdieu içinde yöntem tartışmaları özellikle araştırmanın önünde duran bir engel olarak önem kazanır. Bourdieu’nun geliştirdiği yöntem ile öne sürdüğü kavramların tamamı sahada işlerlik kazandırdığı kavramlar olarak karşımıza çıkar. Bu konuda sosyolojisini üzerine geliştirdiği alan ve habitus kavramlarının kullanımları örnek gösterilebilir. Bu kavramların Bourdieu’nun çalışmalarında bütünlüklü ve tutarlı kullanımı farklı çalışmalarda gözlenebilir.

Çalışma için önemli olan bir diğer düşünür Derek Layder, *Sosyal Teoriye Giriş* adlı çalışmasında sosyal teorisyenleri dualitelere karşı aldıkları pozisyon üzerinden farklı bir okumayla değerlendirir. Bu çalışmada Bourdieu ve Giddens’a ayrı bir başlık açan Layder, ikisi arasında bir kıyaslamada bulunur. Derek Layder’e göre Bourdieu’nun habitus kavramsallaştırması kullanım kolaylığı sunması ve araştırmaya yatkınlığı bakımından daha işlevseldir. Sonrasında Derek Layder çağdaş sosyal bilimlerin bu yöndeki çalışmalarına kendi çalışmasıyla yani *uyarlayıcı teoriye* katılır.

Sosyolojik dualitelere ilişkin aşma konusunda yaklaşımını ‘alan’ nosyonu üzerinden gerçekleştiren Layder tartışmayı somutlaştırdığı ve geliştirdiği “Uyarlayıcı Teori” yaklaşımı ile tamamlar. Layder’in yaklaşımında teori ve araştırma ilişkisine odaklandığı uyarlayıcı teori en dikkat çeken kavramsallaştırmasıdır. Uyarlayıcı teori ile Layder, dualitelerin sadece teorik olarak anlaşılamayacağını pratik bir boyut kazanması gerekliliğinden hareketle teori-pratik uyumlu bir girişimde bulunur. Layder’in amacı bazı temel kabullerden hareketle teori ve pratik ortaklığını sağlamaktır. Kendi amacını ‘teorileştirmeye yönelik olasılıkların, fırsatların asla atlanmamasını sağlamak” şeklinde tanımlar. Araştırmaya ve araştırmadan hareketle tekrar bir teorileştirmeye dönen esnek bir araştırma anlayışı ve teori-pratik ilişkisi sunar. Layder önce teori-pratik dualitesini sonra tüm dualitelerin kaynağı olarak ele aldığı makro-mikro ayrımını Uyarlayıcı teori üzerinden aşmak için sosyolojik yaklaşımını şekillendirir. Layder’a göre (Layder, 2010,

346) “ toplumsal alanlar teorisi, uyarlayıcı teorinin metodolojisiyle birlikte kullanıldığında faillik-yapı bağlantılarını kavrayabilecek bir sosyal analiz çerçevesi sağlayabilir” . Ona göre (Layder, 2013, 54) “uyarlayıcı teori, hem teorik akıl yürütmenin gereklerine hem de ampirik dünyanın “olgulara dayanan” karakterine bağlı olarak kendisini daima yeniden formüle eden gittikçe gelişen organik bir bütündür” (Layder, 2013, 56). Özellikle teori-pratik dualitesinde dikkat çekilmesi gereken nokta dualitenin teori-pratik arasındaki ilişkinin hem teorik yaklaşımda makro-mikro teori hem de pratik içinde ikili bir şekilde nitel araştırma-nicel araştırma bölünmelerinin ortak bir formülasyonudur. Teori ve pratik içindeki bir alt başlık olarak bu ikili bölünmeler, temelleyici teori (Grand theory) ya da temellendirilmiş/gömülü teori (grounded theory), makro-mikro, nitel-nicel araştırma ve benzeri- temelde teori-pratik arasındaki ilişkiye ve makro-mikro dualitesine dayanır.

Uyarlayıcı teori yaklaşımıyla ilk bakışta teori ve pratik dualitesi ön plana çıksa da, Layderin temel iddiası en temelde makro-mikro dualitesinin tüm sosyal teoriye yerleşmiş olduğudur. Dolayısıyla Layder için en temel karşı çıkış, makro-mikro analiz dualitesindedir. Layder’in en temel dualite olarak “Sosyal Teoriye Giriş” kitabı boyunca işlediği makro-mikro ayrımı birçok dualizmde yer alan temaların izlerini taşır. Layder’e göre (Layder, 2010, 7) mikro analiz; yüz yüze davranış ile ilişkili insanların kendi toplumsal koşullarını biçimlendirmelerine odaklanır; diğer taraftan makro analiz toplumun kalıplaşmış, genelleşmiş özelliklerine davranışın toplumsal bağlamını oluşturan toplumsal yapıya odaklanır.

Makro-mikro analizi oldukça anımsatan bir diğer dualite birey-toplum dualitesidir. Analiz için kullanılan makro-mikro dualitesi gibi birey-toplum dualitesi de temelde sosyolojinin araştırma nesnesinin birey mi toplum mu olacağı üzerinde durur. Fail-yapı dualizmi birey-toplum dualizmini de temellendiren dualizm olarak karşımıza çıkar. Eylem-yapı ya da yapı-fail dualitesini sosyolojik dualiteler açısından önemli kılan en önemli yönü sosyolojik dualiteler üzerine yürütülen tartışmalar ya da aşma çabalarının bu başlık üzerinden değerlendiriliyor oluşudur. Özellikle aşma çabaları yapı-fail üzerinden tartışmaya açılmakta ve dualitelerin her iki tarafında ayağı olan uzlaşımçı çabalar özellikle eylem teorisi üzerinden temellenmektedir. Bu nedenle dualizmleri aşma çabasında olan Bourdieu, Giddens ve Layder bu soruya her iki kanadın etkisiyle açıklama getirir.

Sonuç olarak teori ve pratiğin birbirinden uzak faaliyetler olarak belirlenmiş olması Bourdieu, Giddens ve Layder tarafından karşı çıkılan bir süreçtir. Bu üç düşünür içinde teori ve pratik birbirini tamamlayan süreçlerdir ve iki tarafta sosyolojik araştırmanın olmazsa olmazıdır. Teori olmadan pratik anlaşılır kılınmaz ve bilimin genellemeler yoluyla ilerleyen işleyişinde yerini alamaz. Diğer taraftan teoriyi oluşturan da pratikte ne olduğudur. Teori-pratik dualitesi hususundaki konumu sosyal bilimcinin metodolojik olarak neyi benimsediğini de gösterir ve metodolojisine işaret eder. Ayrıca bu üç düşünürün düşüncelerinde ortak temalar söz konusudur: düşünümsellik, disiplinler arası çalışma ve dualitelere karşı tutumları gibi. Teorik olarak düşünceleri benzer kaynaklardan beslenen bu üç düşünüründe aşma çabalarının yapı-failden başlayarak eylem teorisi üzerinden şekillenmesi en önemli ortak yanlarıdır. Geliştirmiş oldukları eylem teorisi ile sosyolojinin hem öznel hem de nesnel süreçlerin bir ürünü olduğu, teori ve pratiğin iç içe süreçler olduğu, nitel araştırma ve nicel araştırmanın birlikteliği gibi diğer tüm sosyolojik dualiteleri de uzlaştıran bir yaklaşım sunmuşlardır. Bu üç düşünür sosyolojide dualiteleri birbirine indirgenemez parçalar olarak değil, bir bütünü birlikte oluşturan yaklaşımlar olarak ele almışlardır ve dualiteleri bir yol ayrımı olarak görmek yerine birlikte kullanımını bir yol olarak görmeyi deneyen isimlerden olmuşlardır.

Sonuç: Uzlaşımçı Sosyoloji İçin Adımlar

Modernitenin ve onun bilimi olan sosyolojinin, tarihi ve toplumsal olaylardan hareketle edindiği dualiteler başlangıcından itibaren ona uzlaşmazmış gibi görünen kampları ve tartışma konularını armağan etmiştir. Başta makro-mikro analiz, yapı-eylem, özne-nesne, pozitivism-hermeneutik, nomotetik-idiografik

ayrımından hareketle doğan bu dualiteler sosyolojik düşüncenin gelişimini olumsuz etkileyen bilimsel çekişmelerdir. Söz konusu bu durum Weber'den itibaren fark edilmiş ve başta nomotetik-idiografik ve pozitivist-hermeneutik karşıtlığı bizzat onun tarafından 'anamlı insan eylemlerini anlamak ve açıklamak üzere' yola çıkan sosyoloji formülüyle aşılmaya çalışılmıştır. Weber'ci uzlaş, sosyolojinin etkili bir şekilde Amerika'da icra edilmesiyle kesintiye uğramış ve söz konusu bu durum 1960'lara kadar rafa kaldırılmıştır. Ancak bu dönemde çeşitli düşünürler sosyolojik dualiteler sorununu tekrar gündeme getirerek birbirini besleyen 'sosyolojik dualitelerin' üstesinden gelmeye çalışmışlardır. Giddens'in "Yapının İkiliği", Bourdieu ve "habitus" kavramı ve Layder'in "Uyarlayıcı Teorisi" söz konusu dualiteleri aşma çabalarına en iyi örneklerdir. Giddens ve Bourdieu'nun çalışmaları en temelde klasik sosyologların, özellikle Weber'in aşma çabasının iyi birer yeniden okumasını ve harmanlamasını içerir. Kıta Avrupa sosyolojisinin kadim ayrımlarını beslenmiş ve büyümüş bir şekilde Amerika'daki boyutları ile birlikte yeniden ele alan Bourdieu ve Giddens ve bu iki düşünürü değerlendirerek kendi yaklaşımını şekillendiren Layder, çalışma boyunca sözü edilen ayrımları sosyolojinin gündemine taşımıştır.

Giddens'in sosyolojik dualiteleri aşmak için geliştirdiği yapının ikiliği kavramsallaştırması ve yapılaşma kuramı teorik olarak oldukça doyurucudur. Bourdieu'nun geliştirdiği habitus kavramsallaştırması ise hem teorik tartışmalara sunduğu cevaplar hem de pratik çözüm sağlaması ile sosyal bilimciler arasında kayda değer çoklukta araştırmada kullanılmıştır ve kullanılmaktadır. Bu nedenle Bourdieu'nun kavramsallaştırması, farklı sosyal bilim alanlarında sunduğu kullanışlılık, interdisipliner oluşu gibi özellikleriyle dualiteleri aşma çabalarının en çok ön plana çıkanı olmuştur. Layder ise sosyal teoriye ilişkin tartışmalarında kıyasladığı bu iki düşünürün çabalarını güncel bir okumayla pratik odaklı bir teori anlayışı ile ortaya koyar. Böylece Layder'in uyarlayıcı teorisi de sahada sunduğu kullanışlılığı ile ön plana çıkar. Sonuç olarak bu üç düşünür, sosyolojik dualizmlerin bitmek bilmez sonuçsuzluğu ve onun yarattığı kısır döngüye son vermek için bunları aşmak ve sosyolojiye kendi imkanları ölçüsünde bir gelişim hattı çizmek için çabalamışlardır. Söz konusu bu çabanın en önemli varış noktası ise ilişki bir sosyolojinin ortaya konmasıdır. Bu üç düşünürün açtığı yol ile dualiteler gibi bizi bilimsel çıkmazlara götüren yatkınlıklardan kurtulabilir ve ilişki bir perspektife sahip olarak sosyolojinin epistemeolojik temelini çok daha sağlam bir ontolojiyle destekleyebiliriz.

Kaynaklar

- Arslan, H. (1995). Bir bilim ideolojisinin anatomisi. In Ş. Şen (Ed.), *Türk aydını ve kimlik sorunu*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bourdieu, P. (2010). Vive la crise!: Sosyal bilimlerde heterodoksi İçin. In G. Çeğin, A. Arlı, & U. Tatlıcan (Trans.), *Ocak ve zanaat pierre bourdieu derlemesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2014). *Seçilmiş metinler* (L. Ünsaldı, Trans.). İstanbul: Heretik.
- Bourdieu, P., & Chartier, R. (2014). *Sosyolog ve tarihçi* (Z. Karaca, Trans.). İstanbul: Açılım Kitap.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. (2010). *Düşünümsel bir antropoloji için cevaplar* (N. Öktem, Trans.). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bumin, T. (1996). *Tartışılan modernlik: Descartes ve spinoza*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Callinicos, A. (2007). *Toplum kuramı: Tarihsel bir bakış* (Y. Tezgiden, Trans.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çiğdem, A. (2003). *Aydınlanma düşüncesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cevizci, A. (2002). *Paradigma felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Giddens, A. (1999). *Toplumun kuruluşu* (H. Özel, Trans.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Giddens, A. (2013). *Sosyolojik yöntemin yeni kuralları: Yorumcu sosyolojilerin pozitif bir eleştirisi* (U. Tatlıcan & B. Balkız, Trans.). Bursa: Sentez Yayıncılık.

- Habermas. (2000). Şimdinin kalbinde amaç yüklenmek: Foucault'nun Kant'ın 'Aydınlanma nedir?' Metin hakkında konferansı Üzerine. *Toplumbilim*(11), 81-83.
- Harpham, G. G. (1994). So... What is enlightenment? An inquisition into modernity. *Critical Inquiry*, Spring, 524-556.
- Horkheimer, M., & Adorno, T. (1995). *Aydınlanmanın diyalektiği; Felsefi fragmanlar* (O.Özgül, Trans.). İstanbul: Kabalcı.
- Kant, I. (1984). *Seçilmiş yazılar* (N.Bozkurt, Trans.). İstanbul: Remzi.
- Layder, D. (2010). *Sosyal teoriye giriş* (Ü.Tatlıcan, Trans.). Küre Yayınları, İstanbul.
- Layder, D. (2013). *Sosyolojik araştırma pratiği; Teori ve sosyal araştırmanın ilişkilendirilmesi* (S. Ünal, Trans.). Heretik Yayınları, Ankara.
- Mouzelis, N. (2010). Katılımcı-toplumsal bütün sorunu: Parsons, Bourdieu, Giddens. In G. Çeğin & U. Tatlıcan (Trans.), *Ocak ve zanaat pierre bourdieu derlemesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Münch, R. (1994). *Sociological theory: Development since 1960's*. Nelson-Hall Publishers, Chicago.
- Outram, D. (2007). *Aydınlanma* (S. Çalışak & H. Çalışkan, Trans.). Ankara: Dost Yayınları.
- Özlem, D. (2001). *Max Weber'de bilim ve sosyoloji*. İnkilap Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, E. (2013). Sosyolojide nesnellik sorunu bağlamında Max Weber'in pozitivizm hermeneutik İkiliğini aşma girişimi. *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1).
- Polanyi, K. (2007). *Büyük dönüşüm Çağımızın siyasal ve ekonomik kökenleri* (A.Buğra, Trans.). İstanbul:İletişim.
- Slattery, M. (2008). *Sosyolojide temel fikirler* (U. Tatlıcan & G. Demiriz, Trans.). Sentez Yayıncılık, İstanbul.
- Swartz, D. (2011). *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün sosyolojisi* (E. Gen, Trans.). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tatlıcan, U., & Çeğin, G. (2010). Bourdieu ve Giddens: Habitus ve yapının İkiliği. In G. Çeğin, U. Tatlıcan, & A. Arlı (Trans.), *Ocak ve zanaat pierre bourdieu derlemesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünal, A. Z. (2010). Rahatsız eden bir adamın bilimi: Sosyoloji. In G. Çeğin, U. Tatlıcan, A. Arlı, & U. Tatlıcan (Trans.), *Ocak ve zanaat: Pierre bourdieu derlemesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünsaldı, L., & Geçgin, E. (2013). *Sosyoloji tarihi, Dünya'da ve Türkiye'de*. Heretik Yayınları, Ankara.
- Wacquant, L. (2010). Pierre Bourdieu: Hayatı, eserleri ve entelektüel gelişimi. In G. Çeğin, U. Tatlıcan, & A. Arlı (Trans.), *Ocak ve zanaat pierre bourdieu derlemesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Walsh, D. F. (2014). Yapı-Faillik. In I. Çapçioğlu (Ed.), *Temel sosyolojik dikotomiler*. Ankara: Atıf Yayınları.